

CRICĂU – UN SAT DIN COMITATUL ALBA ÎN SECOLELE XIII-XV

Diploma acordată de regele Andrei al II-lea, în anul 1206¹, coloniștilor sași din Cricău, Ighiu și Romos oferă informații importante pentru istoria colonizării germane în Transilvania. Coloniștii din cele trei localități menționate sunt numiți, aici, *primes hospites regni* (“cei dintâi oaspeți ai țării”), termenul *regnum* (“țară”) desemnând, în acest caz, “țara Transilvaniei” (*regnum Transilvanum*)², care și-a conservat, de-a lungul evului mediu, autonomia instituțională față de regatul ungar. Etapa cea mai timpurie a colonizării germane în provincia intracarpatică, desfășurată în primele decenii ale secolului al XII-lea, a afectat o arie restrânsă din jurul Albei Iulia, capitală a voievodatului intracarpatic și reședință, începând probabil din această perioadă, a episcopiei catolice a Transilvaniei³.

Toponimele de origine slavă păstrate până astăzi pe valea Cricăului⁴ datează, cu certitudine, din epoca conviețuirii româno-slave. Însăși denumirea Cricăului, formată din termenul slav *cricov* = “gălăgios, tumultuos”, provine de la cea a văii pe care localitatea este situată. Muntele *Pastorreu*, menționat în hotărnicia din 1238⁵, purtând un nume în mod evident românesc, ne oferă și un indiciu asupra practicării păstoritului. Numele de origine slavă al muntelui *Zuhodol* (Sohodol), menționat în același izvor documentar, face parte din categoria termenilor asimilați într-o epocă a conviețuirii româno-slave. Diploma din 1238 conține, de asemenea, și prima atestare documentară a văii Tibrului (*Thyry*). În ceea ce privește Craiva, localitate din apropierea Cricăului, denumirea acesteia este formată din v.sl. *crai*, aici cu sensul de “margine, limită (a unui ținut)”, putând indica, eventual, mai vechea limită apuseană a unei formațiuni politice localizate pe valea Mureșului.

Privilegiile lui Andrei al II-lea și Bela al IV-lea

Importanța pe care Cricăul a dobândit-o în primele secole care au urmat colonizării “oaspeților” germani a fost o consecință a îndatoririlor complexe pe care aceștia erau chemați să le îndeplinească. Potrivit unei tradiții consemnate în diploma din 1206, “oaspeții” din Cricău și Ighiu erau cunoscuți ca fiind cei mai credincioși dintre slujitorii transilvăneni ai coroanei. Scutiți de judecata voievodală și de obligația de găzduire a voievodului, ei dispuneau de un scaun de judecată propriu și de dreptul de a se adresa direct regelui pentru soluționarea cazurilor

¹ DIR I, 31-32, 368; Jakó I, 32.

² Năgler, 1981, p. 164; Sălăgean 2003, p. 240-241.

³ Iambor 2005, p. 69; Kristó 2004, p. 118-130.

⁴ Iczkovits 1939, p. 58.

⁵ ZW I, 66-68, 166; DIR I, 310-311, 410-411; Jakó I, 188.

care priveau comunitatea în ansamblul ei; erau scutiți de plata dărilor datorate de ceilalți coloniști sași, instalați la mijlocul secolului al XII-lea în sudul și estul Transilvaniei; scutiți de obligația străjuirii hotarelor – care, în această epocă, se deplasaseră deja la o distanță prea mare de aceste localități –, ei puteau fi chemați la oaste doar de către rege; ei erau, de asemenea, scutiți de plata oricăror taxe pentru viile pe care le cultivau și pentru porcii și vitele pe care le creșteau⁶. În 1225, același Andrei al II-lea îi scutea pe “oaspeții” din Cricău și Ighiu de plata oricărei vămi interne, fie ea de apă sau de uscat, la comercializarea vinurilor lor, care puteau fi astfel vândute și cumpărate în mod neîngrădit în întregul regat al Ungariei⁷. Este o confirmare indirectă a faptului că vinurile produse în aceste localități se bucurau de o anumită căutare, într-o epocă în care alte podgorii de pe teritoriul regatului – devenite, ulterior, mai bine cunoscute – se aflau abia la începuturile activității lor. În același timp, obligațiile militare ale locuitorilor acestor comunități se înscriau într-o direcție trasată politicii externe a Ungariei de către Andrei al II-lea în cei dintâi ani ai domniei sale, cel puțin până în momentul participării sale la cea de a V-a Cruciadă (1217-1218). Analiza diplomei regale din anul 1206 și a îndatoririlor consemnate de aceasta fac plauzibilă ipoteza participării unor reprezentanți ai acestor comunități la expediția lui Andrei al II-lea în Siria, cel puțin în ceea ce privește aprovizionarea oștirii regale reunite la Zara, la sfârșitul lunii august 1217, la care sașii transilvăneni și-au adus o contribuție importantă⁸.

Bela al IV-lea (1235-1270), fiul și succesorul lui Andrei al II-lea, prin actul din 12 februarie 1238⁹, aducea o serie de modificări și precizări referitoare la statutul coloniștilor din Cricău și Ighiu, fără a le afecta în mod semnificativ privilegiile. Autonomia judiciară a acestora rămânea una foarte largă; în plus, Bela al IV-lea le confirma în mod explicit dreptul de a-și alege ei înșiși judele. “Oaspeții” erau, în continuare, scutiți de orice taxă către vistieria regală, precum și de găzduirea voievodului Transilvaniei. În schimb, în cazurile în care localnicii ar fi avut dispute juridice cu persoane sau instituții din afara comunității lor, aceștia erau obligați să se supună judecății voievodului Transilvaniei, nu însă și aceleia a vice-judelui voievodal. În același timp, diploma din 1238 prevede în mod explicit obligația locuitorilor din Cricău și Ighiu de a-l găzdui pe regele Ungariei și de a-l “*cinsti cu toată cinstea și cu cele convenite și cu toate bunătățile lor*”. Obligațiile militare ale locuitorilor din Cricău și Ighiu sunt reglementate, cu această ocazie, în detalii pe care privilegiile lui Andrei al II-lea nu găsiseră necesar să le consemneze: “... *mai hotărâm ca numiții oaspeți cu patru oșteni în zale, bine pregătiți și echipați cum se cuvine, împreună cu tot atâția cai buni cu*

⁶ DIR I, 31-32, 368; Jakó I, 32.

⁷ ZW I, 43; DIR I, 222, 387; Jakó I, 141.

⁸ Setton 1969, p. 388.

⁹ ZW I, 66-68, 166; DIR I, 310-311, 410-411; Jakó I, 188.

harnașamentele lor, precum și cu două corturi, să fie datori să lupte sub steagul nostru și să fie datori a se găzdui laolaltă cu oștenii noștri, iar nu în compania baronilor noștri". Faptul că acești oșteni erau chemați să se găzduiască împreună cu cavalerii regelui trebuie înțeles în contextul tensiunilor existente, în această perioadă, între regele Bela și înalta aristocrație ("baronii"). În sfârșit, înainte de a trece la descrierea hotarelor, Bela al IV-lea făcea și el o referire la vinurile de Cricău și de Ighiu, scutindu-i pe producătorii acestuia de taxele față de vistieria regală.

În ceea ce privește biserica din Cricău, cercetările efectuate în perioada 1961-1966 de către R. Heitel și Al. Bogdan¹⁰ au stabilit că începuturile acesteia trebuie coborâte până către începuturile secolului al XIII-lea. Pe baza raportului existent între nivelul constructiv al absidei altarului și mormintele identificate în secțiunea est-vest și a unor observații de ordin topografic, cei doi cercetători au opinat că întreruperea lucrărilor de ridicare a absidei inițiale a fost provocată, cu probabilitate, de invazia mongolă din 1241, ajungând la concluzia că începuturile necropolei pot fi datate în ultima parte a secolului al XII-lea. Din cea dintâi fază a monumentului de cult au fost cercetate fundația absidei, al cărei semicerc a fost construit din blocuri de piatră legate cu mortar, și fundația corului, pentru care au fost întrebuințate pietre de mici dimensiuni, legate cu mortar, peste care au fost plasate pietre de sarcofag romane refofolosite.

A doua jumătate a secolului al XIII-lea a reprezentat, pentru locuitorii Cricăului și Ighiului, o perioadă de consolidare a privilegiilor dobândite în prima parte a acestui veac. În deceniile care au urmat invaziei mongole din 1241-1242, comunitățile din Cricău și Ighiu și-au extins proprietățile către răsărit, până la Mureș, unde au intrat în stăpânirea moșiei *Gymurd* (sau *Gomord* – azi dispărută, situată pe atunci între Sântimbru și Alba Iulia)¹¹, ca urmare a unei donații obținute în 1266, din partea lui Ștefan, regele tânăr al Ungariei și ducele Transilvaniei¹². Același Ștefan a reînnoit privilegiile pe care coloniștii din Cricău și Ighiu le dobândiseră de la Bela al IV-lea și a soluționat favorabil plângerile adresate de aceștia împotriva tentativelor voievodului Transilvaniei de a-și instaura controlul asupra lor. Voievodul și locțiitorul său, vice-judele voievodal, încercaseră să impună coloniștilor obligația de a se prezenta la judecată înaintea lor, executarea diferitor prestații publice și acordarea dreptului de găzduire. Reglementarea acestor abuzuri, făcută de Ștefan în avantajul comunităților, a fost condiționată de îndeplinirea îndatoririlor militare ale acestora, așa cum fuseseră ele cuprinse în privilegiul lui Bela al IV-lea.

Două decenii mai târziu, în perioada de criză de la sfârșitul domniei regelui Ladislau al IV-lea "Cumanul", locuitorii din Cricău și Ighiu s-au numărat

¹⁰ Heitel, Bogdan, 1968, p. 483-498.

¹¹ ZW I, 164-165; DIR II, 314-315; Jakó I, 258.

¹² ZW I, 96-98; DIR II, 79-80; Jakó I, 260.

printre victimele lipsei de consecvență care a caracterizat acțiunile politice ale acestui suveran. În august 1289, răspunzând sprijinului pe care aceste comunități i-l acordaseră în disputele cu adversarii săi interni, Ladislau le-a confirmat stăpânirea pământului *Gyvmurd*, împreună cu folosințele care țineau de acesta¹³. Dar, după mai puțin de trei luni, la solicitarea nobililor Nicolae și Andrei din Geoagiu de Sus, Ladislau a revenit asupra hotărârii sale și a acordat această posesiune respectivilor favoriți ai săi¹⁴. Nicolae și Andrei, fiii lui Andrei de Geoagiu de Sus, se prezentaseră în fața regelui, afirmând că pământul *Gyvmurd* aparținuse familiei lor, de la care fusese luat pe nedrept de către Ștefan al V-lea. Aceste afirmații nu puteau fi decât nedrepte: documentul lui Ștefan al V-lea din anul 1266 afirma fără înconjur că *Gyvmurd* era, în momentul donației, un pământ regal aparținând cetății Alba; mai mult decât atât, unul dintre oamenii de măturie însărcinați cu punerea locuitorilor din Cricău și Ighiu în posesia *Gyvmurd*-ului fusese însuși Andrei de Geoagiu de Sus, tatăl nobililor care vor reclama, în 1289, această stăpânire. Dacă respectiva moșie ar fi aparținut cu adevărat familiei sale, nimic nu l-ar fi împiedicat pe Andrei de Geoagiu de Sus să o reclame. El nu numai că nu a făcut însă acest lucru ci, dimpotrivă, a confirmat îndreptățirea locuitorilor din Cricău și Ighiu de a intra în stăpânirea respectivei moșii.

Locuitorii Cricăului s-au afirmat, în schimb, într-un alt domeniu de vârf al economiei medievale. Un anume Syfrid din Cricău era, în 1291, șeful echipei de dulgheri însărcinate cu repararea acoperișului catedralei episcopale din Alba Iulia, echipă care îi mai cuprindea pe Iacob din Alba, Herbord din Gârbova și Henk din Câlnic¹⁵. Contractul încheiat între dulgheri și episcopul Petru Monoszló (1270-1307) precizează detaliile acestei lucrări. Dulgherii urmau să execute “*întreaga lucrare de lemnărie*” destinată acoperirii “*bisericii catedrale a sfântului arhanghel Mihail*”; mai precis, “*acoperișul ce trebuie înălțat deasupra altarului Sfintei Fecioare și bolta aflată în aripa alăturată bolții acestui altar al Sfintei Fecioare*”; “*acoperișul altarului Sfântului Ioan Botezătorul și al sacristiei sau cămării*”; “*acoperișul ce trebuie să fie deasupra altarului Sfântului Apostol Petru*”; “*acoperișul ce trebuie să se facă deasupra aripei alăturate dinspre miazănoapte a bisericii Sfântului Mihail și toate bolțile de deasupra și toate streșinile începând de la răsărit până la ultima boltă dinspre apus, înălțată deasupra ușii mari, și de la vârful acestei bolți în jos [...] până la ușa amintită*”; “*de asemenea, începând de la arcada de la miazăzi, ridicată deasupra ferestrei mari, până la cealaltă arcadă a bisericii, ridicată dinspre miazănoapte, vor repara și vor acoperi bolțile aflate de amândouă părțile turnului mijlociu ridicat deasupra bolții și chiar acest turn, așa cum au fost ele mai înainte*”. Prețul acordat pentru această lucrare complexă era unul pe măsură: 90 de mărci de argint, plătibile în dinari sau în altă monedă

¹³ ZW I, 162; DIR II, 310; Jakó I, 449.

¹⁴ ZW I, 164-165; DIR II, 314-315; Jakó I, 452.

¹⁵ ZW I, 179-180; DIR II, 372-374, 509-511; Jakó I, 480.

curentă, eventual în obiecte de aceeași valoare, împreună cu 24 de coți de postav de Dorn. Episcopul se obliga să asigure lucrătorilor necesarul de cuie, scoabe și alte unelte din fier și, de asemenea, să asigure transportul lemnului necesar lucrării de la pădure până la biserică. Cel care a garantat, în fața episcopului Petru, pentru capacitatea lui Syfrid din Cricău de a duce la bun sfârșit această lucrare, împreună cu echipa sa, a fost un anume magistru Arnold, paroh al Cricăului și canonic al capitlului din Alba Iulia. În calitatea sa de canonic, Arnold de Cricău (*magister Ornodus plebanus de Crako*) a luat dealtfel parte, în 1296, la una dintre congregațiile generale ale privilegiaților din voievodatul Transilvaniei, depunând mărturie într-o cauză legată de proprietățile capitlului¹⁶.

Cea de a doua fază de construcție a bisericii din Cricău prezintă, la rândul ei, analogii cu catedrala episcopală din Alba Iulia, printre care pot fi amintite: sistemul de boltire al absidei, șirul de archete de sub cornișa actuală, fragmentele de “zimți” în piatră care suprapuneau, inițial, archetele, consolele și nervurile identificate la parterul turnului de vest. Actuala absidă poligonală a fost adaptată în jurul celei semicirculare inițiale, pe care a încadrat-o perfect, prezentând doar o alungire către est a spațiului ocupat de prima. În același timp, cercetările arheologice au dovedit faptul că turnul nu era prevăzut în proiectul din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, fiind adăugat pe parcurs, fapt care a determinat scurtarea navei centrale și a colateralelor¹⁷.

Afirmarea Cricăului în epoca lui Ladislau Kán (1294-1315)

Având un statut diferit de acela al coloniștilor sași din “provincia Sibiului”, oaspeții din Cricău nu beneficiau de autonomia ce caracteriza relațiile acestora cu instituția voievodală și cu episcopia Transilvaniei. Coloniștii din Cricău și Ighiu și-au urmărit, în general, propriile interese, în principal de natură economică, evitând să se asocieze mișcărilor prin care sibienii au reușit, pe parcursul secolelor al XIII-lea și al XIV-lea, să își extindă libertățile politice, administrative și religioase și, de asemenea, limitele teritoriale în care aceste privilegii acționau. Nu întâlnim, de-a lungul acestor secole, nici o dovadă de solidaritate etnică între locuitorii de origine germană din aceste două localități și ceilalți coloniști din Transilvania, cu toate că dovezi ale existenței unui sentiment al solidarității etnice în rândurile coloniștilor germani nu lipsesc în această epocă. Această stare de lucruri ne conduce, în mod firesc, către concluzia că procesul asimilării coloniștilor din Ighiu și Cricău de către elita maghiară provincială își consumase deja preliminarile până către anul 1300, el continuând pe parcursul secolelor următoare.

¹⁶ Jakó I, 546.

¹⁷ Heitel, Bogdan 1968, p. 489.

La puțin timp după instalarea sa în funcția de voievod al Transilvaniei, Ladislau Kán, în căutare de susținători interni, a confirmat privilegiile dobândite de locuitorii Cricăului și Ighiului din partea regilor Andrei al II-lea, Bela al IV-lea, Ștefan al V-lea și Ladislau al IV-lea. În același timp, el le-a acordat acestora noi libertăți, menite să îi transforme în aliați de încredere împotriva episcopului din Alba Iulia, competitorul său în dominarea scenei politice a Transilvaniei în prima perioadă a domniei sale¹⁸. Sesizat în legătură cu acțiunile voievodului și încercând să-i readucă pe coloniști la ascultare, regele Andrei al III-lea (1290-1301) le-a cerut locuitorilor Cricăului și Ighiului – desemnați, aici, cu calificativul de *populi* (“oameni obișnuiți/de rând, poporeni”) – să se prezinte, pentru confirmarea privilegiilor pe care le dețineau, înaintea sa. Atitudinea regelui a fost privită cu suspiciune de localnici: nedorind să ducă la Buda originalele documentelor privilegiale, pentru a nu le expune pericolului de a fi furate sau distruse, ei au cerut capîtlului bisericii episcopale, dar și conventurilor dominican și augustinian din Alba Iulia, executarea unor copii după aceste acte. Andrei al III-lea a considerat, probabil, această formă de prezentare a documentelor ca fiind nepotrivită, fapt pentru care nu a mai acordat locuitorilor din Cricău și Ighiu o nouă confirmare a privilegiilor lor.

Analizând, din această perspectivă, opțiunile politice ale locuitorilor acestor comunități, nu mai putem considera surprinzător faptul că, în epoca voievodatului lui Ladislau Kán, coloniștii din Cricău și Ighiu s-au numărat printre sprijinitorii politicii voievodale. Un argument în acest sens ne este oferit de îndelungatul proces din anii 1308-1310, pricinuit de încercarea lui Ladislau de a limita libertatea de deplasare a sibienilor, în cadrul căruia Mauriciu, parohul din Cricău, citat în fața auditorilor cardinalului Gentile de San Martino ai Monti, a făcut, în esență, o depoziție favorabilă voievodului¹⁹. El a mărturisit că a fost de față, la curtea din Deva, în momentul în care Ladislau i-a primit pe reprezentanții sașilor, și că a asistat la acordarea de către voievod a unei scrisori de liberă trecere în favoarea acestora, citită de către crainici în orașele și târgurile Transilvaniei. Această mărturie pare a indica, de asemenea, și faptul că parohul Mauriciu se număra printre obișnuiții curții voievodale. El este singurul dintre martorii citați în fața auditorilor care descrie cu precizie împrejurările de la curtea voievodală, oferind informații prețioase asupra organizării acesteia.

Cele două comunități asociate au știut să profite de prosperitatea lor economică, de relativa lor forță militară și de solidaritatea locuitorilor lor pentru a-și extinde, în această perioadă, stăpânirea asupra unor teritorii învecinate. Ei au reușit, în asociere cu reprezentanți ai elitei săsești din comitatul Sibiului, să acapareze posesiunile montane ale capîtlului din Alba Iulia. Astfel, în timp ce

¹⁸ ZW I, 202-203; DIR II, 416-417; Jakó I, 558.

¹⁹ DIR III, 120-121; Jakó II, 121.

comitele Nicolae de Tălmăciu a intrat, în această perioadă, în posesia domeniului Zlatnei, locuitorii din Cricău și Ighiu au pus stăpânire pe domeniile montane ale Ampoitei, Abrudului și Meteșului, în pofida protestelor repetate ale reprezentanților capitlului. Ei au intrat, de asemenea, în stăpânirea posesiunilor Oiejdea și Șardu, dar și a altora, pe care le-au administrat în calitate de oameni de încredere ai voievodului. Aceste acaparări au fost făcute, cu certitudine, cu acordul voievodului Ladislau Kán, care avea interesul de a-și impune propriul control asupra zăcămintelor aurifere din regiune și, în același timp, de a slăbi autoritatea episcopiei și capitlului din Alba Iulia asupra zonei montane. Revenirea acestor întinse domenii în stăpânirea capitlului s-a realizat abia către sfârșitul războiului civil dintre regele Carol Robert de Anjou și nobilimea rebelă din Transilvania (1316-1321/22). La 2 iunie 1320, marele vistier al regatului, Dimitrie Nekcei, judeca, la Timișoara, pricina dintre coloniștii din Cricău și Ighiu și capitlul bisericii Transilvaniei, ca urmare a plângerilor repetate formulate de reprezentanții acestuia din urmă²⁰. Oaspeții din Cricău au fost reprezentați la această judecată regală de Gheorghe Longus și de Nicolae, fiul lui Iacob, *“în numele lor și al tuturor oaspeților din această /localitate/, asociații lor”* (*Georgius Longus et Nycolaus, filius Jacobi, hospites in Craco ... pro se et pro omnibus hospitibus de eisdem, consociis suis*). Aceștia nu au putut prezenta însă, în sprijinul pretențiilor lor, decât privilegiile generale acordate acestor două comunități de către Bela al IV-lea și Ștefan al V-lea, fiind nevoiți să recunoască, în cele din urmă, faptul că luarea în stăpânire a domeniilor Ampoitei și Abrudului fusese neîndreptățită. În consecință, Dimitrie Nekcei a hotărât restituirea acestor teritorii către capitlul bisericii Transilvaniei, decizia sa fiind adusă la îndeplinire în cursul aceluiași an.

În aceeași perioadă, în hotărnicirea moșiei Bărăbaș a capitlului din Alba Iulia, efectuată în anul 1299, proprietățile “oaspeților” din Cricău și Ighiu dispuneau, deja, de semne de hotar distincte; același act îl menționează pe un anume Paul din Cricău, stăpânitor al unui pământ situat de-a lungul drumului care mergea spre Șardu²¹. De asemenea, hotărnicia moșiei capitulare Oiejdea menționează, pe teritoriul stăpânit de locuitorii din Cricău, existența unei mori ce aparținea unui anume “magistru Ilie” (*molendina magistri Elie*)²².

Evoluția istorică a Cricăului în secolele XIV-XV

Cricăul a continuat, pe parcursul secolului al XIV-lea, să își păstreze o poziție de un anumit prestigiu, în pofida pierderii treptate a celei mai mari părți a stăpânilor dobândite în epoca lui Ladislau Kán. Date referitoare la populația și forța economică a acestei comunități pot fi desprinse din registrele dijmelor papale, a căror consemnare datează din cel de-al patrulea deceniu al secolului al

²⁰ ZW I, 347-348; DIR III, 355-356, 428-429; Jakó II, 370.

²¹ Jakó I, 589/8; DIR III, 456-457.

²² Jakó I, 589/13.

XIV-lea. În anul 1332 Paul, parohul din Cricău, plătea collectorilor pontificali suma de trei mărci de argint²³ (pentru comparație, parohul din Aiud a achitat, în aceeași perioadă, 7 fertuni, adică o marcă și trei sferturi). În 1333, același paroh Paul a plătit 8 pense în dinari²⁴, sumă completată, în 1334, prin achitarea altor 7 pense și 10 dinari, cărora le-a adăgat, ulterior, suma de 30 de dinari montani²⁵; în sfârșit, în 1335, parohul Paul a mai achitat încă 5 pense în dinari²⁶. Diminuarea continuă a acestor sume a provocat nemulțumirea preotului Ioan, collectorul dijmelor papale. În urma unui control efectuat în noiembrie 1334, acesta a stabilit că suma datorată de Pavel, parohul Cricăului, era de “trei mărci și jumătate de fertun de argint fin, de greutatea cea mare”²⁷; pentru că acesta nu își achitase obligațiile, preotul Ioan a pronunțat interdictul asupra sa, oprindu-l de la oficierea serviciului divin. Inspecția efectuată la Cricău (*Crakow*) de collectorul dijmelor pontificale reprezintă, în același timp, și cel mai vechi recensământ al populației catolice din această localitate ale cărui date au ajuns până la noi: potrivit acestuia, în Cricău existau 188 de gospodării (“fumuri”) ai căror locuitori erau catolici; dacă înmulțim această cifră cu indicele 4,25, obținem o populație catolică de 799 locuitori.

Câțiva ani mai târziu, la 13 ianuarie 1338, Carol Robert de Anjou a confiscat moșiile Oiejdea și Șardu, stăpânite până la acea dată de locuitorii din Cricău și Ighiu, restituindu-le capitlului și, respectiv, episcopiei de Alba Iulia. Aceste posesiuni le fuseseră confirmate oaspeților din Ighiu și Cricău printr-o judecată desfășurată în fața lui Lampert, judele curții regale. Totuși, Carol Robert s-a prevalat de dreptul său regal, în măsură să anuleze sentința pronunțată de demnitarul curții sale: întrucât Cricăul și Ighiul erau proprietăți regale, suveranul putea dispune de posesiunile lor după bunul său plac²⁸. Acesta era marele neajuns al statutului coloniștilor din Cricău și Ighiu: reprezentând comunități mici, de colonizare timpurie, ei consideraseră mai avantajoasă cooperarea strânsă cu regalitatea, cu voievodatul și cu episcopia, instituții față care coloniștii din Sibiu încercaseră întotdeauna să păstreze o distanță prudentă. În anumite perioade, așa cum fusese aceea a voievodului lui Ladislau Kán, această atitudine dăduse, într-adevăr, roade. Toate achizițiile de atunci au fost însă anulate în deceniile următoare, fapt care dovedește că, din perspectiva duratei lungi, atitudinea sibienilor față de regalitate și față de instituția voievodală fusese una mai înțeleaptă.

²³ DIR V, 153.

²⁴ DIR V, 161.

²⁵ DIR V, 179.

²⁶ DIR V, 213.

²⁷ DIR V, 341-32; ZW I, 464-465.

²⁸ DIR V, 435-436: “noi, despărțindu-le acum prin puterea noastră regală de acele moșii /Cricău și Ighiu/ și luându-le de la oaspeții noștri, și dându-le și totodată înapoiindu-le, împreună cu toate folosințele lor, acelei biserici a Transilvaniei, și prin urmare episcopului și capitlului acelei biserici, întru nădejdea mântuirii noastre și a doamnei regine și a fiilor noștri, precum și pentru dobândirea sănătății noastre trupești ...”; Jakó II, 973.

Hotărnicirea moșiilor Oiejdea și Șardu, efectuată de vicevoievodul Petru al Transilvaniei la 3 februarie 1338, a fost consemnată într-o scrisoare trimisă regelui de către capitlu la 16 februarie același an²⁹. Aflăm, din acest document, că biserica Transilvaniei profitase de împrejurare pentru a obține, din partea vicevoievodului Petru, hotărnicirea și reconfirmarea recuperării celorlalte posesiuni pe care le deținuseră anterior oaspeții din Ighiu și Cricău: este vorba despre Ampoița, Meteș, Abrud și Zlatna. Aflăm, de asemenea, că același Lampert, judele curții regale, recunoscuse îndreptățirea stăpânirii amintiților oaspeți asupra tuturor acestor domenii. Regele Carol Robert decisese, însă, ca ele să fie acordate capitlului și episcopiei din Alba Iulia. Hotărnicia din februarie 1338 consemnează un alt detaliu interesant: hotarul satului Cricău era despărțit, *printr-un șanț (!)*, de acela al satului Oiejdea, aflat în stăpânirea capitlului din Alba Iulia. “Apoi [hotarul] merge și cade într-un șanț (*fossatum*) care a fost și este și acum hotar între biserica pomenită a Sfântului Mihail [este vorba despre satul Oiejdea, posesiune a capitlului bisericii din Alba Iulia, care avea hramul Sf. Mihail], pe de o parte, și oaspeții din Cricău de cealaltă parte, și refăcând acel șanț, l-au lăsat în urmă, apoi mergând de-a lungul aceluși șanț, lângă care este un semn nou, hotarul trece de aici pe zisul șanț, unde este un semn nou”³⁰. Acest șanț exista, potrivit mărturiei documentului citat, “din vechime”, el având nevoie de o refacere cu prilejul hotărniciei din 1338.

Puținele consemnări documentare referitoare la românii din zona Cricăului trebuie puse în legătură cu ridicarea cetății regale de la Piatra Craivii³¹ și cu dobândirea de către locuitorii satelor de pe domeniul acesteia a statutului de iobagi de cetate (*iobagiones castri*). În 1352 românii “schismatici” de pe domeniul cetății Piatra Craivii s-au năpustit “asemeni unor lupi lacomi” (*tamquam lupi rapaces*) asupra cultivatorilor și păzitorilor viilor nobiliare de pe dealul Tibrului³². O consemnare a unui conflict dintre un anume *Petrus sartor, hospes de Karako* (Petru croitorul, oaspete din Cricău) și locuitorii români din Benic datează din anul 1401³³.

Parohii Cricăului au continuat să își păstreze, și în această perioadă, bunele raporturi cu episcopia și poziția privilegiată în capitlul din Alba Iulia. În noiembrie 1356 plebanul Gheorghe din Cricău, canonic al capitlului catedralei episcopale, era mandatat de această instituție pentru a participa la congregația generală a stărilor Transilvaniei, desfășurată la Turda³⁴. El a continuat să își păstreze calitatea

²⁹ DIR V, 443-445; Jakó II, 986.

³⁰ DIR V, 444, 594-595: Deinde autem meat et cadit in quoddam fossatum, quod olim et nunc per ecclesiam beati Michaelis memorata in una et hospites de Karako parte altera pro meta haberetur et idem fossatum reliquissent renovando, inde eundo per idem fossatum iuxta quod meta nova, hic ransit per dictum fossatum ubi nova meta.

³¹ Rusu 2005, p. 514; Engel 1996, I, p. 338; Anghel 1973, p. 41; Anghel, Berciu 1968, p. 10-11.

³² Pascu 1986, p. 272; DRH X, 147-148.

³³ TelOkI I, 278-279.

³⁴ DRH XI, 63-64.

de canonic până pe la 1366³⁵. O altă atestare, mult mai târzie, a unui pleban din Cricău în calitatea de canonic al bisericii Transilvaniei va fi consemnată abia în 1496 (*Matia de Krako*)³⁶.

Presiunile exercitate asupra comunității libere din Cricău au avut drept consecință, în primele decenii ale secolului al XV-lea, intrarea acesteia în relații de dependență față de episcopia catolică din Alba Iulia – cea care reușise, ca urmare a unui schimb de domenii cu regalitatea, să își impună controlul și asupra cetății regale de la Piatra Craivii³⁷. La 27 ianuarie 1439 coloniștii din Cricău, în frunte cu judele lor Ioan cel Roșu (*Johannes rufus*), decăzuseră deja la statutul de iobagi ai episcopiei Transilvaniei. În acest moment, vechile libertăți dobândite de coloniștii de la regii Ungariei deveniseră o simplă amintire. Episcopul Transilvaniei, Gheorghe Lepeș, îi răsplătea la data amintită pe “iobagii săi” din Cricău pentru serviciile aduse bisericii în luptele cu turcii care invadaseră, în repetate rânduri, aceste părți ale Transilvaniei. De asemenea, acești iobagi episcopali ținuseră partea episcopiei și a nobililor stăpâni de moșii în timpul răscoalei de la Bobâlna, aducându-și contribuția la înfrângerea acesteia. Pentru a cita cuvintele lui Gheorghe Lepeș, iobagii săi din Cricău îi aduseseră “credincioase servicii în vremea neorânduinelor, tulburărilor și războiului necredincioșilor țărani împotriva domnilor și stăpânilor lor firești” (*fidelissima servitia tempore disturbii, rumorum et guerrarum rusticorum infidelium contra eorum dominos naturales et terrestres*)³⁸.

TUDOR SĂLĂGEAN

CRICĂU – A VILLAGE IN ALBA COUNTY BETWEEN THE 13th AND 15th CENTURIES

ABSTRACT

According to a royal diploma from 1206, Cricău was one of the first three Transylvanian villages colonized with Western “guest” settlers (*hospites*) by Hungarian kings, probably in the first decades of the 12th century. King Andrew II considered them as *primes hospites regni*, the term *regnum* (“realm”) referring in this case to *regnum Transilvanum* (“the realm of Transylvania”). Transylvania preserved institutional autonomy in the Hungarian kingdom throughout the Middle Ages.

The evolution of the Cricău community was not similar to that of other groups of Western colonists from Transylvania. The villagers from Cricău were exceedingly involved in the political, economic and religious structures of the time. The community became increasingly vulnerable and eventually lost its economic advantages because of its outdated privileges.

³⁵ Vekov 2003, anexa 7.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Rusu 2005, p. 514.

³⁸ TelOkI II, 2-3.

Around 1300, the community owned extensive lands and got involved in mining and building activities. The priests of Cricău were also canons in the chapter of the Alba Iulia Cathedral and members of the Court of the Voivode of Transylvania Ladislaus Kan (1294-1315). Such a priest, Arnold, was influential enough to represent the Cathedral chapter in the provincial congregation of 1296.

Several decades later when King Charles Robert suppressed the supporters of Transylvanian autonomy, Cricău lost most of its lands. According to a 1338 census, the village was inhabited by 188 Catholic families (around 799 people). Moreover, documents revealed the presence of an Orthodox Romanian population in the village and its surroundings.

In the 15th century, the community lost its freedom and most of the inhabitants became serfs of the Bishopric of Transylvania.

Abrevieri bibliografice

- Anghel 1973 - Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București 1973.
 Anghel, Berciu 1968 - Gh. Anghel, I. Berciu, *Cetăți medievale din sud-estul Transilvaniei*, București 1968.
 DIR I - *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veacul XI, XII și XIII, vol. I.
 DIR II - *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veacul XIII, vol. II (1251-1300).
 DIR III - *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veacul XIV, vol. I (1301-1320).
 DIR IV - *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veacul XIV, vol. II (1321-1330).
 DIR V - *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veacul XIV, vol. I (1331-1340).
 DRH – *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania*, vol. X-XIII, București, 1979-1994.
 Engel 1996 - P. Engel, *Magyarország világi archontológiája, 1301-1457*, I-II, Budapest 1996.
 Heitel, Bogdan 1968 - R. Heitel, Al. Bogdan, "Contribuții la arheologia monumentelor transilvane. I. Principale rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate la complexul medieval din Cricău (jud. Alba)", în *Apulum*, VII/1, 1968, p. 483-498.
 Iambor 2005 - P. Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca 2005.
 Iczkovits 1939 - Iczkovits Emma, *Az Erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapest 1939.
 Jakó I - Jakó Zs., ed., *Erdélyi okmánytár: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez / Codex diplomaticus Transsylvaniae: Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvaniae illustrantia*, vol. 1 (1023-1300), Budapest 1997.
 Kristó 2004 - Kristó Gy., *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged 2004.
 Madgearu 2001 - A. Madgearu, *România în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca 2001.
 Năgler 1981 - Th. Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania. Studii*, București 1981.
 Pascu 1986 - Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca 1986.
 Rusu 2005 - A. A. Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XV)*, Cluj-Napoca 2005.
 Sălăgean 2003 - T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca 2003.
 Setton 1969 - K. W. Setton, ed., *A History of the Crusades*, II, *The Later Crusades*, Madison 1969.
 TelOkI - *Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szek. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*, ed. Barabás Samu, I-II, Budapest 1895.
 Vekov 2003 - K. Vekov, *Locul de adevărire din Alba-Iulia. Secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca 2003.
 ZW - *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen im Siebenbürgen*, eds. F. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, G. Gündisch, H. Gündisch, K. G. Gündisch, G. Nussbächer, I-VII, Hermannstadt-Bukarest 1892-1991.